

ПРИКАЗИ И БИЉЕШКЕ

ЈЕВТО М. МИЛОВИЋ, ПЕТАР II ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ У СВОМ ВРЕМЕНУ

(Црногорска академија наука и умјетности, посебни радови, књига 5,
Титоград 1985)

Аутор овога приказа имао је прилику да на страницама овога часописа (свеска 1 за 1985, стр. 154—157) пише о књизи академика Јевте М. Миловића *Стазе ка Његошу* и да истакне велику научну вредност његовог полувековног истраживања по југословенским и страним историјским архивима, институтима, библиотекама и музејима о Његошу као песнику, државнику и владару Црне Горе и о добу у коме је живео и развијао своју многоструку делатност. Исто то могло би се поновити и приликом појаве ове његове нове књиге која складно проширује и продубљује резултате његових дугогодишњих истраживања ове велике личности црногорске и јужнословенске историје. Док је у ранијој књизи више расправљао о Његошовом епичком стваралаштву, у овој новој књизи он проучава, приказује и оцењује првенствено Његоша као владара и читаво оно доба, у коме је живео и делао, и које је утицало на његов развој. Исто као раније књиге, и ова представља позамашну збирку краћих расправа, есеја и прилога о Његошу и његовим савременицима, са којима је сарађивао или са којима се сукобљавао на разне начине, пером или оружјем,

од ране младости до смрти. Сви ови текстови представљају драгоцену грађу, на основу које ће Миловић, надајмо се, написати једну већу монографију, која ће заменити одавно застарелу и превазиђену монографију Лазара Томановића *Петар II Петровић Његош као владалац*, објављену још 1896.

У овом осврту на Миловићеву нову књигу, која садржи 672 штампане стране текста, немогуће је задржати се на свима његовим важнијим радовима, јер би то прешло оквире једног оваквог уобичајеног приказа. Стога ћемо се задржати само на некојима, које сматрамо за нарочито карактеристичне. Тако, у раду *Оснивање Црногорског правитељствујућег сената и Гвардије 2. X 1832*. Миловић износи детаљније појединости о саставу Сената и Гвардије, о њиховом делокругу рада, о првим сенаторима, њиховим компетенцијама и дохоцима. Према његовим истраживањима: „Предсједник Сената Иван Ивановић Вукотић има апсолутну власт у својим рукама над организовањем Црне Горе. Он треба да одржава везе и са иностранством. Правитељствујући сенат пак рјешава само грађанске и кривичне спорове у земљи. Он се

при томе придржава народних закона“.

У расправи *Његошев пут у Русију 1833. и завладичење* Миловић износи да је између Његоша и Вукотића, који је хтео сам да преузме световну власт у Црној Гори, дошло до оштрог сукоба, који се завршио Његошевом победом, јер је одмах по свом повратку из Русије преузео сву власт у Црној Гори, почео да ради на консолидацији унутрашњих прилика, на завођењу реда и поретка, на сузбијању крвне освете и на успостављању коректних односа са суседним државама.

У чланку о првим школама у Црној Гори Миловић износи занимљиву појединост да се Његош није задовољавао само отварањем основних школа него да се одушевљавао и далекосежним плановима о оснивању виших школа које ће бити „најпоузданије средство којим један народ до образовања и просвјештенија доћи може“. У немогућности да одмах приступи остваривању ових својих планова Његош је послао неколико црногорских младића на школовање у Србију и Русију.

Расправљајући о руско-црногорској сарадњи у Његошево доба Миловић је евоцирао значајну епизоду о доласку руског потпуковника Јакова Озерецковског на Цетина (1837), који је дао Његошу „корисне савјете“ о увођењу реформи у Црној Гори. У току обилажења читаве земље, Озерецковски је имао прилике да се на самом извору увери да су све оптужбе против Његоша неистините и да су његови противници „биједи људи и да нијесу прави Црногорци“. Супротно њиховим тенденциозним причањима, он је осетио да је Његош „велики човек“ и када се вратио у Русију поднео је објективан извјештај и много допринео да меродавни руски државници стекну позитиван суд о Његошу и Црној Гори.

Миловић је у исцрпној и документованој расправи осветлио борбу Андрије Калуђеровића, вође опозиције против Његошевих реформа и завођења законског

поретка у Црној Гори: „Ношен својом болесном амбицијом Калуђеровић је неминовно настојао да изазове потрес у новој црногорској организацији. Требало је уз то поткопати Владичин ауторитет, упропастити његову личну популарност...“ Калуђеровићева борба завршила се потпуним неуспехом и његовим стрељањем 1837. Његош је наставио са даљим остваривањем својих далекосежних реформа.

Једна од најисцрпнијих и најинтересантнијих расправа у овој Миловићевој књизи приказује и освјетљава погибију Али-пашиних посланика на Башиној води 1843. После ове погибије Његош је писао Јеремији Гагићу, руском конзулу у Дубровнику, између осталог: „Чудо ми је да људи кажу да су Црногорци противу права народних сада поступили (...) У нас је обичај који се у ови народ у закон обратио: којом мјером ко нами зајми, оном истом да му зајам повратимо. Да нијесмо зло са злом предусретали, давно би се на ову гору турска цамија поперила и ова шака Славјана своје име изгубила“.

Оцјењујући ову расправу, у предговору Миловићевој књизи, академик Чедо Вуковић је с разлогом истакао: „Ваља указати и на Миловићеве радове о најзначајнијим историјским збивањима, нарочито оним која су у већој или мањој мјери везана за Његошеву личност. Тих радова има више, али се може, као карактеристичан, узети прилог о погибији Али-пашиних изасланика на Башиној води. За разлику од оних који су, тада и касније, оптуживали Његоша за вјероломство, Миловић настоји да покаже како Његош нема нечасног удјела у том чину и заснива то на грађи до које је дошао у својим вишегодишњим истраживањима“.

У овој књизи Миловић је знатно допринео праведној рехабилитацији Милорада Медаковића као историчара, о коме постоје подељена мишљења у нашој историографији. На основу детаљне анализе Медаковићевог дела *П. П. Његош, последњи владајући вла-*

дика црногорски, објављеног још својих дугогодишњих архивских далеке 1892. године, и на основу истраживања о овој сложеној и значајној личности црногорске и јужнословенске историје, Миловић је о његовој књизи дао овај афирмативан суд: „Медаковић нас је много задужио. Сачувао нам је од заборава у своме дјелу *П. П. Његош* многе драгоцене податке из живота и рада Његошева“. Овај позитиван суд добија још већу тежину и вредност ако се томе још дода чињеница да су баш Миловићева архивска истраживања поткрепила и потврдила веродостојност некојих Медаковићевих смелих хипотеза и казивања: „Тим желимо показати да су многе његове изјаве веродостојне и да им треба поклонити већу пажњу него што је то досад чињено“.

С овим кратким освртима није исцрпен број важних резултата, којима обилује ова импозантна Миловићева књига, крцата драгоценим открићима, неопходним не само будућим Његошевим биографима него и историчарима Црне Горе у првој половини XIX века.

Вредност ове књиге још више подиже велики број факсимила Његошевих писама, записа, изјава,

сведочанстава и других докумената, које је Миловић успео пронаћи у домаћим и иноземним архивима, музејима, институтима и библиотекама, или које су му пронашли бројни сарадници у земљи и иностранству, а које спомиње у поговору ове књиге.

Миловићев истраживачки и прикупљачки рад овим није завршен, јер он још увек даље трага и проналази све нову и нову грађу о Његошу и његовом добу за будуће књиге, које припреме.

На крају нека нам буде дозвољено да изразимо једну жељу, која није само наша. После пола века његовог неуморног истраживачког и прикупљачког рада, наша наука с правом очекује да ће Миловић с анализе пронађених докумената прећи и на писање једне велике синтезе о Његошу и његовом добу, имајући пред очима опсежне монографије Љубе Стојаковића о Вуку, Павла Поповића о Милвану Видаковићу, Јована Скерлића о Светозару Марковићу или Митхата Бегића о Јовану Скерлићу, да споменемо само неколико најзначајнијих. Миловићев полувековни истраживачки и прикупљачки рад, без сумње, обавезује на такву синтезу.

Коста Милутиновић

КОНЦЕНТРАЦИОНИ ЛОГОР ЈАСЕНОВАЦ I—II

Приредио Антун Милетић, Београд 1986. године*

Речи британског историчара Питера Калвокоресија као да су биле написане нашим поводом.

„Како су нацисти утонули у историју, каже писац *„Тоталног рата“*, постали су објект интересовања, социолога и психолога, али у својој сопственој генерацији су били објект чистог ужаса. Тај ужас се може изразити речима да су они представљали претњу основним вредностима и стандардима понашања цивилизованог чове-

ка; то може бити забележено напором да време не прекрије оно што су они чинили људским бићима као индивидуама. Измучени, али живећи скелети пронађени у смрадном понижењу логора смрти 1945. године јесу Хитлеров најистакнутији меморијал.“

Нека нам буде дозвољено да са Калвокоресијем и другим историчарима одбијемо у име будућности тезу о превазиђености, чак супротним резултатима „некро-

* Реферат приликом промоције књиге.